

ÁLTALÁNOS NYELVÉSZETI KÉRDÉSEK BÁRCZI GÉZA MUNKÁIBAN

L Á N C Z I R É N

Bárczi Géza századunk magyar nyelvtudományának egyik legjelentősebb alakja. Tudományos munkássága mintegy fél évszázadot ölel fel. Számos nyelvészeti diszciplínával foglalkozott, és olyan tudományos munkákkal, tanulmányokkal, szintézisekkel gazdagította a nyelvészeti irodalmat, melyek nélkülözhetetlenek azok számára, akik nyelvünk különböző kérdéseivel foglalkoznak. Bárczi Gézát az egyik tudományos szakterület vezette a másik felé, így állandóan bővült kutatásainak köre. Kezdetben romanisztikával foglalkozott (ilyen tárgyú első nyelvészeti írás), a francia–magyar művelődéstörténeti kapcsolatok érdeklik, főleg azok, melyeknek nyelvi hatásuk volt. De nem maradt romanista, nyelvtörténész lett. Egyik legkedvesebb és legtöbb eredményt felmutató szakterülete a magyar szókincs eredetének, alakulásának vizsgálata volt. A szótörténeti kutatások során át kellett tekintenie a hangok, hangkapcsolatok továbbfejlődését, természetes tehát, hogy hangtörténettel is foglalkoznia kellett, a szisztematikus vizsgálatok eredményeként pedig megszületett a teljes magyar hangtörténet. A nyelv történetének alapját látta a hangtörténetben. A történeti alak- és mondatban köréből is vannak fontos tanulmányai, de történeti munkásságának részét képezi a nyelvemlékek történetének, valamint nyelvjárásaink történetének kutatása is. A magyar nyelv leíró vizsgálatát sem hanyagolta el, többek között fonetikával is foglalkozott, kutatta a nyelvi rétegeket, a magyar nyelvjárásokat. Sokoldalúságát bizonyítja, hogy vannak textológiai és irodalomtörténeti tanulmányai is; az oktatás kérdései is foglalkoztatták, és a nyelvművelés elvi kérdései is. A lexikográfiai munkálatokban is részt vett. Munkásságának összefoglalását Szathmári István végezte el, az alapos, Bárczinak szinte minden munkájáról tájékoztató tanulmány több helyütt is olvasható: *Bárczi Géza (1894–1975) és a magyar nyelvtudomány*, MNyTK, 150. sz. Bp. 1978., *Nyelvtudományi Közlemények*, 1978/1 és *Bárczi Géza, a tudós és a nevelő*, in: *Bárczi Géza: A magyar nyelv múltja és jelene*, Gondolat, Bp. 1980.

Bárczi Gézának az általános nyelvészet nem volt kedvelt szakterülete, de az általa művelt diszciplínák mindegyikében felmerülnek olyan kérdések, melyek

az általános nyelvészet körébe tartoznak, és melyeket nem kerülhetett meg, foglalkoznia kellett velük, általános kérdéseket kellett tisztázni ahhoz, hogy a kutatások megfelelő irányba haladhassanak. Sok olyan megállapításra, következtetésre jutott, melyek a nyelvre és a nyelv vizsgálatára vonatkoznak. Az általános nyelvészettel való foglalkozást fontosnak tartotta: „anyanyelvünk mellett a nyelv általános törvényei, nagy összefüggései az élet minden megnyilvánulásával szintén izgató kérdéseket adnak fel, s akiket érdeklődésük az általános nyelvészet felé von, mindnyájunk számára igen fontos tanulmányokkal szolgáló, munkánkban nagy segítséget jelentő kutatásokkal járulhatnak hozzá az elvek tisztázásához” (A magyar nyelvudomány címmel megrendezett 2. országos magyar nyelvészkongresszus elnöki megnyitójából, MTA I. OK. Bp. 1953).

S bár a nyelv életének, történetének tanulmányozása állt érdeklődésének középpontjában, ő írt az 50-es évek elején összefoglalást általános nyelvészetből az egyetemi oktatás számára. A *Bevezetés a nyelvudományba* című tankönyv 1953-ban jelent meg, és van még két kiadása (1955, 1957).

A Bevezetés első fejezetében, melynek címe *A nyelv mint egész*, a legfontosabb tudnivalókat a nyelv mibenlétéről, keletkezéséről, a nyelv és a társadalom összefüggéséről, a nyelv változékonyságáról, tagolódásáról, egységüléséről, és itt kap helyet a nyelvek osztályozása is.

A nyelv mibenlétét fejtegetve társadalmi szerepét hangsúlyozza. Fontos jellemzőként emeli ki, hogy a nyelvet a társadalom teremti meg, fejleszti ki és tartja fenn. Olyan kincse a társadalomnak, amely nélkül nincs közös vállalkozás. A *Magyar hangtörténetben* is (1958) visszatér a nyelv társadalmi jellegének kérdéséhez, és arról értekezik, hogy milyen szerepe van a nyelvnek a közösség és az egyén szempontjából: a nyelvnek köszönhetjük emberi mivoltunkat, a nyelv a társadalmi lét fontos feltétele. „Ez tesz lehetővé mindennemű fejlődést, azt, hogy az elmúlt nemzedékek tapasztalatai nem mennek veszendőbe, hogy a természet közömbös vagy éppen ellenséges erői ellen való küzdelmet nem kell minden egyes nemzedéknek újra kezdenie, sőt minden egyes embernek külön megvívnia.” Hangsúlyozza, hogy a nyelv a legfontosabb emberi alkotás, „melyet a nemzedékek végeláthatatlan sorának állandó erőfeszítése teremtett meg és fejlesztett ki.”

A nyelvet a gondolatok kicserélése, az érzelmek közlése eszközeként határozza meg, és kiemeli, hogy az emberek társas érintkezését szolgálja. Az általános nyelvészetben a nyelv definíciójának ma is fontos eleme, hogy a nyelv a kommunikáció eszköze. De Bárczi soraiból az is kitűnt, hogy a nyelv, különösen az anyanyelv, több is, mint egyszerű eszköz.

A nyelvnek a társadalommal való szoros kapcsolata mellett ugyanilyen súlyt kap a nyelvnek és a gondolkodásnak a kapcsolata is: „Nyelv nélkül nincs normális emberi gondolkodás, gondolkodás nélkül nyelv elképzelhetetlen. A nyelv hűen tükrözi vissza azt a módot, ahogyan az emberi tudatban a valóság elemei egymáshoz kapcsolódnak.” Jól látja, hogy a nyelv és a gondolkodás között

sajátos dialektikus kölcsönhatás van, hogy a gondolkodás alakítja a nyelvet, a nyelv kialakult formái pedig irányítólag hatnak a gondolkodásra.

A magyar nyelv változását mindezek figyelembe vételével vizsgálja, nem fedkezve meg arról sem, hogy a társadalmi, gazdasági, művelődési életben bekövetkezett változások a gondolkodás árnyaltabbá, pontosabbá, bonyolultabbá válását is eredményezik, s a nyelvben bekövetkezett változások sokszor éppen ezzel hozhatók összefüggésbe.

A magyar nyelv életrajzában a szókincs bővülésével kapcsolatban a következőket írja: „A nyelvnek, mint tudjuk, rugalmasan hozzá kell idomulnia a megváltozott szükségletekhez, a társadalmat, melynek közvetítő, a gondolatok kicserélését lehetővé tevő eszköze, ki kell tudni szolgáltatnia, különben, ha e feladatának nem tud eleget tenni, fennmaradásának jogosultsága, sőt lehetősége is elenyészik. Ezért a nyelv mindig hű képe az adott társadalom anyagi és szellemi világának.” Mindig szem előtt tartja, hogy a nyelv átalakulása összefüggésben van azokkal a társadalmi, gazdasági és művelődésbeli változásokkal, melyeken a nép átment. Rámutat a legfontosabb szálakra is, melyek a nyelv történetét a nép sorsával összefűzik. Jelzi azokat a mozzanatokat, melyek a nyelv életére közvetlen hatást gyakorolnak. Az ősmagyar korról írva a nyelv szerkezetének átalakulását is így szemléli: „A gazdasági élet átalakulásával, az életmód könnyebbé és színesebbé válásával a műveltség nagy lépésekkel halad előre, s a szellemi látóhatár tágulásával együtt járt a gondolkodás finomodása s a pontosabb gondolatok igényesebb, pontosabb nyelvi kifejezése.” Nyelvünk sok elemének kialakulása vagy megváltozása a gondolkodással hozható kapcsolatba. A birtokos személyragozás kialakulásáról ezt írja: „A mind jobban tökéletesedő gondolkodásnak megfelelően a nyelv abba az irányba haladt, hogy az összetartozó, de addig csak lazán, csupán az állandó szórend, a hangsúly, a hanglejtés segítségével összefűzött mondatrészeket szorosabban, alaki kitévővel is kapcsolja egymáshoz.” A tárgyas ragozás kialakulását is hasonlóan magyarázza: „Az alakuló magyar gondolkodásnak egyik sajátosságára mutat rá, hogy a gondolkodás törekedett élesen megkülönböztetni azt az esetet, amikor a cselekvés eleve meghatározott tárgyra irányul, attól, amikor egyáltalán nincs tárgy a cselekvésnek vagy a tárgy határozatlan.” És a gondolkodás fejlődésével válhatott szükségessé a helyviszony pontosabb megjelölése, az időfogalom, majd az ok, cél, mód, állapot viszonyának felfogása és az egyre finomodó árnyalás; a mondatrészek szoros kapcsolatára való törekvést is a tudattartalom tágulásával hozza összefüggésbe.

Bárczi Géza a nyelv lényeges vonásának tartja azt is, „hogy tudattartalmakat jelekkel fejez ki”. Beszél a nyelvi jel konvencionális jellegéről is, arról, hogy a jel csak egy bizonyos közösségben érvényes, és megemlíti azt is, hogy a jelek szimbolizálnak. Fejtegetését azzal a megállapítással zárja, hogy a nyelv jelrendszer, pontosabban „jelrendszerek egész hálózata”. Fontos megjegyeznünk, hogy a fejezet végén közölt irodalomjegyzékben többek között Saussure *Bevezetés az általános nyelvészetbe* című könyvét is feltünteti (ő az eredetit ismerte, magyar fordításban csak 1967-ben jelent meg). Saussure nyelvelméletéből te-

hát átveszi azt a fontos tételt, hogy a nyelv jelrendszer. És a svájci nyelvtudós hatása mutatkozik meg abban is, ahogy a nyelvi jelet értelmezi. Saussure szerint a nyelvi jelek lényegileg pszichikai jellegűek, „nem absztrakciók; kollektív megegyezéssel jóváhagyott asszociációk, amelyeknek összessége alkotja a nyelvet, realitások, melyeknek székhelye az agyban van” (Saussure: *Bevezetés az általános nyelvészetbe*, Gondolat, Bp. 1967). Bárczi is azt mondja, hogy a jeleket asszociációk kötik a képzetekhez, a jelek tehát tárgyképzeteket szimbolizálnak.

A nyelvet mint rendszerek hálózatát, melynek egyes elemei változatos, egymást keresztező rendszerekbe tartoznak bele, más megvilágításban is megemlíti: „E részrendszerek láncszemei idők során módosulnak, felcserélődnek, kiégésülnek vagy elhullanak, sőt egészen új rendszerek keletkeznek és többnyire keverednek a már meglevőkkel, de olykor elnyomva őket helyükbe lépnek, s ezen, a rendszer egyik-másik pontján beállott részletváltozások, de még inkább a rendszer teljes módosulásai a részrendszer minden egyes tagjára kihatással vannak.” (A nyelvi elkülönülés és egységesülés, MNy. XLV, 231. o.) Ezért kell a nyelvi tények minden összefüggését feltárni. Ezekben a kérdésekben azonban véleménye igencsak eltér Saussure-étől.

A *Bevezetés A nyelvnek mint egésznek problematikája* című fejezetében Bárczi a langue-nyelvészet és a parole-nyelvészet kérdéseit taglalja. A nyelv és a beszéd vizsgálatának különválasztása, és magának a nyelvnek és beszédnek megkülönböztetése Saussure nyelvelméletének fontos tétele. Bárczi a saussure-i gondolatmenetet követve foglalja össze a tudnivalókat. Azt tudniillik, hogy minden lingvisztikai jelenség, vagyis minden language-tény kettős vonatkozású: vannak benne egyéni vonások, melyek a parole körébe tartoznak, és vannak szociális vonásai, ez pedig a langue területe. Tulajdonképpen ennek alapján különböztette meg Saussure a kétféle nyelvészetet: „A nyelvészetet vizsgáló stúdiumnak tehát két része van: az egyiknek, a lényegesnek a tárgy a nyelv, amely lényegében társadalmi és az egyéntől független . . . , a másiknak, a másodlagosnak a tárgya a nyelvezet egyéni része, vagyis a beszéd . . .” A parole-nyelvészetet Bárczi is csekélyebb jelentőségűnek és szűkebb körűnek tartja, de kiemeli azt is, mint Saussure, hogy ez a két tárgy szorosan kapcsolódik egymáshoz, kölcsönösen feltételezik egymást. A parole-jelenségeknek is megvan a fontosságuk, jegyzi meg Bárczi, „egyrészt az egyén pszichológiája szempontjából, az egyén gondolkodásának, az egyén és anyanyelv viszonyának vizsgálatában, másrészt azért, mert csak a parole-jelenségek számbavételénél: egybevetésén, kiszűrésén stb. keresztül juthatunk el a szociális érvényű törvényszerűségek ismertetésére”. A nyelvet Bárczi a zeneművel hasonlítja össze, a beszédet pedig azzal a móddal, ahogy a művész a művet játssza. A nyelv és a beszéd, vagyis a langue és a parole összességét is a saussure-i kifejezéssel nevezi meg: a language-val, a nyelvezettel. S hogy a magyar szakkifejezése jónak bizonyult, kitűnik abból, hogy a későbbi fordító is ezt használja.

Bárczi példákkal mutatja be, mi minden tekinthető egyéni vonásnak, és mi az, ami szociális vonás. Ezt követően fogalmazza meg, hogy mit kell kutatnia a nyelv nyelvészetének.

A fejezet végén ezúttal is feltünteti Saussure általános nyelvészetét.

A nyelvtudomány módszereinek, a szinkroniának és a diakroniának tárgyalásakor azonban már nincs utalás Saussure nyelvelméletére. S ezen nem is kell csodálkoznunk. A módszereket illetően Bárczi nem ért egyet a nyelvtudóssal. Saussure-nél az állapot és a fejlődés mereven szembenállnak egymással. Saussure a nyelv valóságát az állapotba helyezi, és a statikus nyelvészetet előbbre tartja a másiknál, mert a szinkrón rendszer szerinte statikus. Elutasítja, hogy a nyelv története fejlődés, és az a véleménye, hogy „a diakronikus jelenségeknek a tanulmányozása útján a szinkronikus állapotok nem ismerhetők meg”. Tehát a rendszer belső viszonyát nem magyarázza meg a rendszer elemeinek története. „A két szemléletmód, tudniillik a szinkronikus és a diakronikus közötti ellentét teljes és megalkuvást nem tűrő.” A nyelv szinkronikus vizsgálatát szorgalmazta, bár elismer két vagy három nem szinkronikus vizsgálatot is. „A nyelv olyan rendszer, amelynek minden részét a többivel való kölcsönös szinkronikus összefüggésében lehet és kell vizsgálni.”

Bárczi Géza egészen másként látja a kérdést: mindkét vizsgálati módot szükségesnek tartja, az ő véleménye az, hogy a szinkrón jelenségeket nem lehet történeti háttérük nélkül megérteni, de ugyanakkor a nyelvtörténeti vizsgálatnak is tudomásul kell vennie a nyelv állandó társadalmi funkcióját. A nyelvben levő összefüggéseket szerinte nem érthetjük meg, és keletkezésük okait sem, ha elzárkózunk a diakronikus szempontú vizsgálat elől. A nyelvi jelenségek összefüggéseit persze lehet külön is vizsgálni, a diakronia síkján is, és a szinkronia elválasztott síkján is. De végső fokon a kétféle vizsgálatnak „egybe kell olvadnia, csak így válik érthetővé a mai nyelvrendszer, de így lehet csak teljessé a nyelv történetének ismerete is.” De még ez sem elegendő ahhoz, mondja, hogy felderíthessünk minden összefüggést. A nyelv nem elszigetelt, más tudományos diszciplínák segítségével a nyelv jelenségei érthetetlenek maradnának. Ezért kell a nyelvtudományhoz kapcsolódnia a lélektannak, élettannak, művelődéstörténetnek, de sok esetben még távolabbi ismeretekre is szükség van.

Mivel a nyelv szakadatlanul épül, alakul, csak úgy lehet teljesen és helyesen megérteni és értékelni, ha beállítjuk a fejlődési folyamatába. „Éppúgy a nyelvnek – társadalmi, s ami ezzel azonos, emberi létünk alapjának – igazi megértése, megismerése csak úgy lehetséges, ha megismerkedünk azokkal a történeti előzményekkel, melyeknek eredménye mai magyar nyelvünk. Nyelvtörténet nélkül tehát nincs igazi nyelvismeret” (*Magyar hangtörténet*). A nyelvtörténet a miértekre ad feleletet. De a nyelvtörténeti vizsgálatok eredményei hiányosak, esetleg érthetetlenek maradnak, ha a nyelvi tényeket elszigeteljük azoktól a rendszerektől, amelyekbe beletartoztak a nyelvtörténet folyamán, és beletartoznak ma is. (MNy. XLV. 231. o.)

Bárczi más szempontból nézve is fontosnak tartja a nyelv fejlődése belső törvényszerűségeinek feltárását. Mivel a nyelv fejlődése szorosan összefügg a gondolkodás fejlődésével, „a mai nyelvünket beszélő emberi közösség gondolkodásának fejlődése tárul fel előttünk a nyelvtörténet segítségével sok ezer éves távlatban, rajta keresztül követhetjük az emberi tudatnak bővülését, színesedését, s figyelhetjük meg, miként emelkedik fokról fokra az ember, a mi elődünk, az őt környező világ fölébe . . . És általában feltárul a nyelv történetében az egész múlt, annak minden küzdelme, erőfeszítése, győzelme, sőt öröme és fájdalma is” (*Magyar hangtörténet*).

Bárczi a Bevezetés tudománytörténeti fejezetében foglalkozik Saussure-nek a módszerről vallott nézeteivel, és hibásnak ítéli meg a két megközelítés szétválasztását, hangsúlyozva, hogy mivel a nyelv történeti produktum, „sem szerkezetét, sem társadalmi szerepét nem lehet megérteni, ha csak a synchronia vagy akár csak a dyachronia oldaláról közeledünk hozzá”. S nem ért egyet azzal sem, hogy Saussure, bár a nyelv társadalmi voltát hangsúlyozza, háttérbe szorítja a társadalmi, politikai, történelmi összefüggéseket, illetve a nyelvnek ezekkel való kapcsolatát a „belső nyelvtudomány” körébe utalja, és a nyelv tulajdonképpen „belső” vizsgálatában nem engedi szóhoz jutni. Bárczi véleménye az, hogy a „külső” elemeket számon kell tartani – ő mindig is számon tartotta őket –, és a nyelvet a legszorosabb kapcsolatban kell tanulmányozni a társadalom történetével, a történelemmel. „Minden olyan kísérlet, mely a nyelvet mint valami független metafizikai jelenséget fogná fel, mint valami belső mechanizmust, melyből semmilyen szál sem vezet ki, tudománytalan volna, és csak teljesen hamis eredményekre vezetne.”

Saussure-nek azzal a véleményével sem ért egyet, hogy a nyelvtudomány körében lehetne a nyelv vizsgálatának helye. Szerinte Saussure azért állított fel egy tudománycsoportot a nyelv számára, hogy kiszabadítsa a nyelvet a történeti szemlélet alól. Ilyen tudomány nincs, mondja Bárczi, és akkor, amikor ezt írta, az 50-es évek elején, nem tudhatta, hogy kialakul a szemiotika; de a nyelvtudomány nem lett része.

A Saussure-re való hivatkozás, nyelvelmélete egy-egy gondolatának átvétele azonban még nem jelenti azt, hogy a Bevezetéssel szemléletváltás történt a magyar nyelvtudományban. Erre jóval később kerül majd csak sor. Egyébként a Saussure tanításain alapuló nyelvészeti strukturalizmusról Bárczinak nem volt jó véleménye. Saussure szemlélete átszínezte az egész újabb nyelvtudományt, írja, a budapesti iskolát is, de „a funkcionális nyelvészet egy eltorzult hajtása az úgynevezett strukturalista nyelvészet is”.

Hogy az 50-es évek elején miként fogadták a magyar nyelvészetben az új gondolatokat, jól szemlélteti az 1952-ben tartott nyelvészkongresszus egyik felszólalója, aki többek között ilyeneket mondott: a 30-as évek közepén nagyjából egységes, elutasító álláspont alakult ki Saussure tanításával szemben (Laziczius a híve volt!). A szovjet nyelvtudomány kidolgozta Saussure tanításainak kritikáját, s most mégis új életre kel egyes tekintélyes nyelvészek újabb egyetemi előadásában, jegyzeteiben, egyetemi programjaiban. Pais Dezső egyetemi

előadásában is Saussure-nek nem egy alapvetően téves (!) tétele kapott helyet, például a nyelv rendszerszerűségének gondolata. És Bárczi is szóba kerül: a *Bevezetés a nyelvtudományba* című egyetemi előadásához készült programjának vitája során sokan rámutattak olyan saussure-i tételre, melyek idealista volta nyilvánvaló (a langue és a parole megkülönböztetése, a nyelvészet felosztása langue-nyelvészetre és parole-nyelvészetre, a nyelv jelrendszer voltának hangsúlyozása). „Ezek a jelenségek arra mutatnak, hogy – ha a maguk idejében az említett irányzatok nem is hatottak nyelvtudományunkra – ma kezdenek hatni ezek a burzsoá irányzatok, és ha nem figyelünk fel erre idejében, az egyetemi nyelvészeti oktatás révén könnyen elterjedhetnek a magyar nyelvészeti közvéleményben.” (MTA I. OK. 1953. IV.)

Bárczitól, mint láttuk, nem idegenek az új gondolatok, s amire ezúttal kitértünk, mintegy jelzi, hogy később sem zárkózik el az új megközelítések alkalmazásától, ha azok a nyelv jobb, mélyebb ismeretéhez vezetnek. Egész munkássága során figyelemmel kísérte mind a hazai, mind a külföldi eredményeket, eljárásmódokat, de nem alkalmazta őket szolgai módon.

Bárczi Géza arról sem feledkezett meg, hogy a nyelv művészi anyag is, „örök szépségek forrása”, és foglalkozott is a nyelvnek mint művészi eszköznek jellemzésével. „A nyelvnek mint az irodalom nemes anyagának s mint a nemzeti egység kifejezőjének és fenntartójának esztétikai tulajdonságai, képességei is rendkívül fontosak” – írja. (Nyr 80:3) Áttekintette például, hogy az egyes nyelvjárási elemek milyen stílusis értéket hordoznak. És van egy szép stíluselemzése is: *Az arany ember* egy részletét vizsgálta. A szövegrész hatásából indult ki, és azután kereste azokat az eszközöket, melyek a hatást előidézik.

Bárczi Gézának több olyan tanulmánya van, melyben a nyelv életével és változásával kapcsolatos nyelvelméleti kérdésekkel foglalkozott.

A változások új helyzetet teremtenek. A nyelv vizsgálatához hozzátartozik annak eldöntése is, hogy a változás fejlődés-e, illetve értéket teremtett-e a nyelvben. Bárczi szerint a nyelvtörténeti tanulmányokban eddig ritkán jutott szóhoz a változások értékelése. Egyik tanulmányában arról értekezik, hogy a nyelvnek vannak olyan sajátosságai, melyek egy része értelmi és esztétikai szempontból előnyös, mert „változatos és színes, tömör vagy világos fölépítésű”. Minden nyelvnek megvannak a maga fogyatékoságai is, de minden nyelv voltaképpen mindent ki tud fejezni, csak nem egyforma eszközökkel és nem egyforma hatásokon. Egyik nyelv ilyen árnyalatokban bővelkedik, a másik olyanokban, egyik ezt tudja könnyebben, színesebben kifejezni, a másik azt. A nyelv előnyös vagy kevésbé előnyös sajátosságai a nyelv története folyamán alakulnak ki. Nyelvünk változásait is annak alapján ítéli meg, hogy előnyös volt-e vagy sem. Kívánatosnak tartja, hogy a nyelvész keresse meg az objektív szempontokat, melyek alapján nagyobb tévedés nélkül ítélni meg a nyelvi tények értékét.

A hangrendszerrel kapcsolatban előnyös tulajdonságként emeli ki a gazdagságot, mert az teszi lehetővé, hogy a nyelv hangzása változatos, színes legyen; a kellemes vagy kellemetlen hangzást, az artikulációt is figyelembe veszi, és többek között ezek alapján állapítja meg, hogy egy-egy hang eltűnése veszte-

sége-e nyelvünknek. Értékeléseit áttekintve kiderül, melyek azok a törekvések, melyeket előnyben részesít. Ezek pedig: a pontosabb, hatásosabb, érthetőbb kifejezőmód lehetővé tétele, az egyszerűsödés, tömörség, gazdaságosság, valamint a finom árnyaltság, képszerűség. Például a rag- és névutórendszer bővülése becses gyarapodás, mert pontosabb, szabatosabb kifejezőmódot tesz lehetővé; finom megkülönböztetés lehetőségét rejtje magában a határozott névelő kialakulása, és ilyen irányban jelent kiteljesedést az alanyi és tárgyas ragozás elkülönülése; az igeidők számának csökkenése nem szegényedés, mert nem csökkenti a nyelv kifejező képességét; az új árnyalatok kifejezését, színes, képszerű megjelenítő erejű szavaink létrejötte teszi lehetővé (pl. a hangutánzók, hangulatfestők); a gazdaságosság elve indokolja az olyan nyelvi elemek pusztulását, melyek elveszítették funkciójukat; a tömörséget szolgálja a birtokos személyragozás és a külön alanyi és tárgyi igeragozás; a mondat szerkezeti variációk a kifejezés változatosságát teszik lehetővé stb. A viszonyítás alapja Bárczi értelmezése szerint (is) a hasznosság és a hatékonyság.

A magyar irodalmi nyelv kérdéséhez módszertani szempontból szól hozzá. Véleménye szerint azt kell kutatni, mikor jelentkezik a nyelvi egységre való törekvés, hogy halad-e törekvés a mind nagyobb egység elérése irányában. Fontos és megfogható pontnak a nyelvi eszmény gondolatának megjelenését tartja. Ilyen eszmény frásos megnyilatkozásokból közvetlenül, magukból az írásművekből pedig közvetetten állapítható meg. Az irodalmi nyelv kialakulásának kezdeteit és lefolyását a nyomtatott szövegekben foghatjuk meg, írja, oly módon, hogy lemérjük a nyelvjárási vonásokat pl. a mai köznyelvhez viszonyítva. De itt nem állhatunk meg, meg kell keresni a nyelvjárás elhagyásának okait és összefüggését a kor történetével, művelődési és társadalmi viszonyaival, a gazdasági és politikai helyzettel.

A nyelv és a nyelvjárás egymástól való elválasztásának kérdéseit is tisztázta. Logikus lépésekben haladva ad feleletet a látszólag egyszerű kérdésre, bemutattva, mi az, ami dönthet, és mi az, ami nem lehet döntő (pl. nem dönthet a különbségek mértéke, az írásbeliség megléte, a nagyobb tekintély). A nyelvjárás akkor szűnik meg nyelvjárásnak lenni, állapítja meg, ha több más nyelvjárás fölé rétegeződik, ha elhagyja „szülőhelyét”, ha magasabb igényű tudattartalmak közlésében más nyelvjárások fölé kerekedik.

Bárczinak névtani dolgozatai is vannak, ezekben a személynévadás és földrajzinév-adás kérdéseit járja körül.

A magyar nyelv tudomány érinti nyelvtörténetünk korszak-beosztásának problematikáját, mellyel Bárczi több alkalommal is foglalkozott. Tisztában volt azzal, hogy a felosztás több szempontból is önkényes, és hogy korszakolása nem egységes szempontokon alapszik. Az egyetlen elv, melynek korszakolása minden részletében megfelel, az az, hogy olyan konkrét tényekhez igazodik, melyek a nyelv történetének kutatása szempontjából fontosak. A korszakolás nem könnyű, a régi korszakokra vonatkozóan nem nyelvi tényeken alapul, mert a fontosabb változások idejét nem ismerjük. Ezért választ nyelvünk történetének a történelem előtti korhatár megjelölése céljából társadalomfejlő-

dési és történelmi eseményeket, melyeknek biztosan megvolt a nyelvi fontosságuk is. Gombocz Zoltán felosztásával nem értett egyet (ez volt elterjedve), mert nála hiányzik az uráli együttélés kora, és mert a történelem előtti időt, két részre osztja ugyan, de nem határolja el őket egymástól. A régebbi részt Gombocz előmagyar kornak nevezi, ami Bárczi szerint nem szerencsés, „hiszen az ugor együttélés után megkezdődik a magyar nyelv külön élete, és az már nem előmagyar, hanem magyar korszak, az ősmagyar kor első része” (*Magyar hangtörténet*).

Bárczi a nyelvtudomány-történet művelését is fontosnak tartotta. E diszciplínát a magyar nyelvészetben ő alapozta meg.

A mesterséges nyelvek kérdéséhez is hozzászólt; az eszperantót még zombori diákévei alatt megtanulta és tanította is, és Szathmári Istán összefoglalásából megtudhatjuk azt is, hogy lefordította eszperantóra *Az ember tragédiáját*.